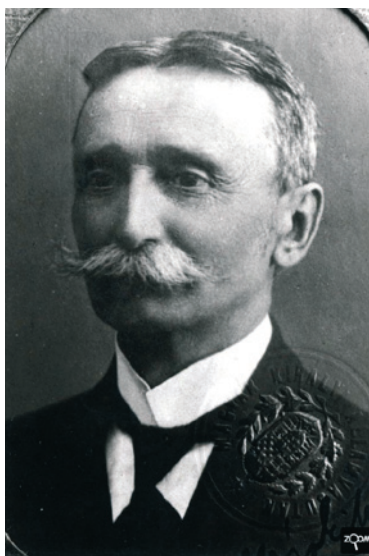

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM TÖRTÉNETE

1872-től 1919-ig¹

Báthory István, Bethlen Gábor, Mária Terézia főiskoláinak emléke, Aranka György, Döbrentei Gábor és Mikó Imre tudományszervező munkájának eredményei támogatták azt a mind szélesebb körökben hódító törekvést, hogy a megújult Magyarország második tudományegyetemét Kolozsvárt kell felállítani. Már az unióbizottság kimondta 1848. augusztus 16-án, Szász Károly javaslatára, hogy „a kolozsvári lyceum tudományos egyetemmé egészítettessék ki, mely a pestinek módjára lesz szabályozandó és szintűgy egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik”. A szabadságharc leveretése megakadályozta a nagy terv megvalósítását, mihelyt azonban a kiegyezés után a „két magyar haza” egyesülési akarata most már véglegesen győzedelmeskedett, az egyetem gondolata újból felszínre került és lelkes pártfogóra talált báró Eötvös József

Márki Sándor² (forrás: Nemzeti Levéltár Békés vármegyei Levéltára)

vallás- és közoktatásügyi miniszter személyében. A létesítendő tudományegyetem természetes alapjául a Báthory-egyetemből a viszontagságos sorsalakulás után is fennmaradt jogakadémia és orvos-sebészeti intézet kínálkozott; ezeket szólította fel 1868. február 8-án Eötvös, hogy tegyenek javaslatot egy új egyetembe való beolvadásuk és egyetemi karokká való átalakulásuk módjaira vonatkozólag. Egyúttal tárgyalásokat kezdett az Erdélyi Múzeum Egyesülettel, hogy gyűjteményeit az egyetem céljaira 50 évre engedje át. A két tanintézet rövidesen benyújtotta javaslatait s mind Kolozsvár közönsége, mind egész Erdély társadalmja lelkes várakozással nézett a régi vágy beteljesülése elé.

Eötvös József 1869. őszi kolozsvári látogatása alkalmával határozott ígéretet tett az egyetem felállítására, és ezirányú tövényjavaslatát 1870. április 7-én a kép-

¹ Márki Sándor: A m. kir. Ferencz József Tudományegyetem története 1872–1922. Szeged Városi Nyomda és Kiadó, Szeged, 1922., 153–169. o.

² Márki Sándor (Kétegyháza, 1853 – Gödöllő, 1925) egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Magyar Földrajzi Társulat alapító tagja, a kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem rektora (1914/15). A Nagy Háború után az egyetem Szegedre költözött (rövid budapesti jelenlét után), itt Márki S. a szegedi Ferenc József Tudományegyetem Középkori Történeti Intézetének vezetője lesz. Megírja a kolozsvári tudományegyetem történetét 1872-től 1919-ig.

viselőház elé terjesztette. Mielőtt azonban a törvényjavaslat véleményezésével megbízott tizenötös bizottság megtehetette volna jelentését, Eötvös meghalt s a kolozsvári egyetem ügye a különböző oldalról érkező sürgetések ellenére is húzódott, míg 1872. május 29-én I. Ferenc József király Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszternek meg nem engedte, hogy a törvényjavaslatot és a költségvetést újból az országgyűlés elé terjessze, sőt az utólagos jóváhagyás reményében megbízta őt az egyetem szervezésének azonnali megindításával. Így a hivatalos lapban június 19-én kihirdették a pályázatot 42 tanári állásra s Lónyay Menyhért miniszterelnök, Pauler Tivadar és Tisza Lajos miniszterekkel Kolozsvárt ki is jelölte az egyetem központjául a volt erdélyi gubernium³ épületét.

A törvényjavaslat benyújtása (1872. szeptember 17.) Trefort Ágostonra, az új vallás- és közoktatásügyi miniszterre hárult, akinek nevéhez fűződik így nemcsak az egyetem tulajdonképpeni megalapítása, hanem annak az első évek nehézségein való áttekintése is. A ház által elfogadott javaslatot a király október 12-én szentesítette s ettől kezdve az 1872: XIX. és XX. törvénycikk biztosította a kolozsvári tudományegyetem létét. A XIX. törvénycikk a tanszabadság elvének alapján állította fel a kolozsvári tudományegyetemet s a külön egyetemi törvény meghozataláig a pesti egyetem szabályzatát terjesztette ki rá ideiglenesen. Az egyetemet négy, éspedig 1. jog- és államtudományi, 2. orvostudományi, 3. bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi és 4. matematikai és természettudományi karra osztotta; a két utóbbi mellé középiskolai tanárképzőintézet felállítását rendelte el. A továbbiakban kimondta, hogy a karok belső ügyeikben egymástól függetlenek, egyenlő-jogú, önálló testületek, élükön az évenként választott dékán, felettük pedig az egyetemi tanács áll, melynek elnöke a rector magnificus [az egyetem rektora, a legfőbb vezető].

A rendes és rendkívüli tanárok, tanítók és tanársegédek rendes évi fizetést húznak, a magántanárok általában előadásai után járó tandíjban részesülnek. A tanárokat a király az illető kar meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi mi-

niszter előterjesztésére nevezi ki, a magántanárokat a kari kérésítés után vagy tudományos érdemeik alapján ugyanazon miniszter jogosítja fel előadások tartására.

A tan- és szigorlati díjakat a miniszter a karok meghallgatása után állapítja meg. A XX. törvénycikk az egyetem felállításának és első felszerelésének költségeire 60 000 és az első félév rendes költségeire 41 731 forintot irányzott elő. Röviddel a törvénycikk szentesítése után megtörtént az első 40 tanár kinevezése is. Érdekes megjegyezni, hogy a bölcsészeti kartól független matematikai és természettudományi karral addig Európában csak a tübingai egyetem rendelkezett. Eötvös eredetileg protestáns teológiai kart akart negyedikül felállítani; majd római katolikus és görögkeleti teológiai karok felállítására is történtek törekvések, sikertelenül.

A különböző felekezetek teológiai oktatásának és az egyetem munkásságának egymást érintő kérdései később megnyugtató megoldáshoz jutottak.

A tanárok eskütételét és az egyetemi hatóságok alakuló gyűlését (1872. okt. 19.) Mikó Imre vezette királyi biztosi minőségben; nála méltóbbat ez a kitüntetés nem is érhetett volna. „Ha szerencsés lehettem valaha – mondta meghatottan –, gyenge erőmmel, de avval a hő szeretettel, mely amióta érezni és gondolkodni tudok, egész valómat buzdító és melegítő, éltetm útjait megvilágosító lánggal égett szívemben törvényes koronás királyom, drága nemzetem és édes hazám irányában; ha kötelességeim lelkiismeretes teljesítésére célzó őszinte törekvéssel sikerült némi parányi érdemet szerezni: lelkem igaz meggyőződésével mondhatom, hogy ma veszem legszebb jutalmát, ma élvezem legszebb gyümölcsét.” És kétségkívül így gondolkoztak, így éreztek azon a napon mindazok az erdélyi hazafiak, akik nemzedékek nagy

erőfeszítéseit folytató áldozatos munkájuk igazolását és feltett koronáját láthatták a kolozsvári tudományegyetem létrejöttében. Imre Sándor válasza a tanárok nevében bizonyosságot adott annak, hogy a professzorok is tudatában voltak hivatásuknak: a tudománynak ebben a magas és tiszta levegőjű műtermében a tudomány erejével ígérték kibékíteni

Bárány Eötvös József (forrás: <https://gallery.hungaricana.hu>)

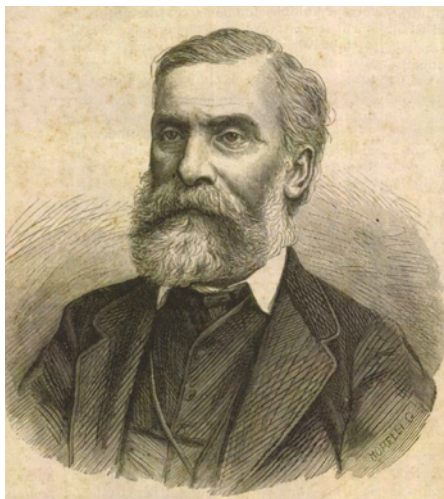
Mikó Imre (Vasárnapi Ujság, 1876. szeptember 24.)

³ Gubernium (Gubernium Transilvanicum), más néven főkörmányszék, Erdély központi kormány szerve volt a Habsburg-uralom idején, 1691-től 1869-ig.

minden felekezeti, nemzetiségi és egyéb elkülönző érdeket. Az egyetem megnyitó közgyűlését november 10-én tartották meg a városi Vigadóban (Redout), mely annyi nevezetes eseménynek, többek között Magyarország és Erdély törvényes egyesülésének is tanúja volt. Az első rektor, Berde Áron, ekkor mondotta el örökérvényű figyelmeztetését, hogy az egyetemet nem néma fala, hanem tanárainak szelleme alapítja meg. Másnap 258 beiratkozott hallgatóval megindult az egyetem munkája.

Valóban a szellem erejére volt szükség, hogy a fiatal tudományegyetem megállja a helyét, mert létének első éveit súlyos küzdelemben teltek el. Egyetlen megfelelő helyisége a régi guberniumi épület volt, a jogi kar azonban már a katolikus gimnáziumba szorult s az orvoskari intézetek a rozoga Karolina-kórházban kaptak ideiglenes szállást.

Az ország akkori pénzügyi helyzete miatt még a legszükségesebb tudományos felszerelésben is nagy hiányok mutatkoztak. A tanárok fizetése a pesti egyetem professzoraiénál alacsonyabban volt megállapítva s ezért a kolozsvári tanárok szívesen cserélték el tanszékeiket a jövedelmezőbb s emiatt előkelőbbnek tartott pesti katedrákkal, bármennyire is tiltakozott a kolozsvári egyetem, hogy másodrangúnak, a pesti előiskolájának tartásuk. Eleinte még az önkormányzat tiszteletben tartásáért is küzdeni kellett, mert egy ízben a miniszter az illető karok megkérdése nélkül nevezett ki tanárt,

Trefort Ágoston (1817–1888)

ról. Erdély azonban rövidesen megmutatta, hogy megérdemli a tudományegyetemet, egy évtized alatt csaknem megkétszereződött a hallgatók száma; ezeknek nagy többségét éppen az erdélyi részek adták. A tanárok és hallgatók hősiei küzdelme

a mostoha körülményekkel s az ezeknek ellenére elért eredmények végre annyira meggyőzték a minisztert, hogy feladva az egyetem Pozsonyba költöztetésének tervét, az intézménynek egyik legelkésebb pártfogójává vált. A hangleltatváltozásnak első kézzelfogható jele az új vegytani intézet építésének megkezdése volt (1880); ezt hosszú sorban követték az újabb intézetek, majd a központi épület.

Az egyetem állandóságának biztosítására, a király 1881-ben elrendelte az alapítólevél kiadását (a valóságban ez csak 1897-ben történt meg) és megengedte, hogy az intézmény a Ferenc

József-tudományegyetem nevet viselje. Trefort halála (1888) után báró Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter nagy elődétől azt a szeretetteljes gondosságot is átvette, mellyel az miniszterségének második felében a kolozsvári egyetem iránt viseltetett. Minisztersége idején vált az egyetem az ország egyik legjobban felszerelt és legelőkelőbb tudományos központjává. 1895 nevezetes esztendő volt az egyetem történetében, mert ez évben nyitotta meg a rektor első ízben az új központi épületben a tanévet s röviddel rá a király is meglátogatta (ezúttal másodízben, először 1887-ben) a nevét

Amióta érezni és gondolkozni tudok, egész valómat
buzdító és melegítő, életem útjait megvilágosító
lánggal égett szívemben törvényes koronás királyom,
drága nemzetem és édes hazám

illetőleg előadót. Az egyetemi tanács megújított panaszaira és kérelmeire Trefort Ágoston elismerte ugyan az országgyűlés előtt, hogy „még fölötte sok a kolozsvári egyetem szükséglete s nem alaptalanok az egyetemi tanács ismételt fölterjesztéseiben nyilvánult követelések, aggodalmak, olykor felajdulások is”, de segíteni az országos pénzügyi nehézségek miatt nem tudott s eleinte talán nem is akart komolyan, mert nem volt meggyőződve a kolozsvári egyetem életképességé-

viselő egyetemet. „Felséges uram – mondta a rektor, mikor az új épület második emeletére vezette az idős uralkodót –, magasra kell mennünk!” „A tudósoknak mindig magasra kell törekedniük” – válaszolt a király és mindent megszemlélve, az ifúság zajos éljenzése között távozott. Látogatásának emlékére rektori és dékáni díszlevelvényeket, pedellusi díszbotokat adományozott és Kolozsvárra is kiterjesztette a promotio sub auspiciis regis⁴ jogát. A kolozsvári egyetem ezután nem

panaszkozhatott, hogy mostohagyermek a magyar műveltségnek. Kitűnően, gyakran világviszonylatban is párját ritkító bőkezűséggel felszerelt intézetei (pl. egyetemi könyvtár, állattani intézet), növekvő számú tanszékei és óriási ütemben szaporodó hallgatói, de a kebelében folyó tudományos munka is magasra emelték hazai és nemzetközi tekintélyét. „Ma már mindenki tisztában lehet azzal – jelentette ki 1900. március 21-én Berzeviczy Albert miniszter a képviselőházban –, hogy a kolozsvári egyetem nem csupán partikuláris érdek kielé-

főiskolai oktatás, ha már az egyetemnek teológiai kara nincs, bensőbb kapcsolatba lépjen az egyetemmel, úgy elégítették ki, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1895-ben megengedte a kolozsvári református teológiai akadémia hallgatóinak, hogy a bölcsészeti és matematikai karokon heti 10 órával az egyetem rendes hallgatóit megillető összes jogokban részesüljenek és annak idején bölcsészdoktori szigorlatot tehessenek. 1897-ben a kegyesrendiek Kalazantinuma⁵ és az unitárius teológiai akadémia is megkapták ezt a kedvezményt.

Wlassics Gyula miniszterségének második felében vált az egyetem az ország egyik legjobban felszerelt és legelőkelőbb tudományos központjává

gítésére szolgáló eszköz, aminek eleinte néhányan hitték, hanem a nemzeti kultúrának kiváló fontosságú és horderejű tényezője. Ennek az egyetemnek fejlődése és felvirágozása legfényesebb cáfolata annak a kényelmes székszisnek, amelyet néhányan a harmadik egyetem lehetőségére nézve nemcsak finánciális okokból táplálnak.” A szakminiszterek mindig elsőrendű feladatuknak tekintették nagy elődjük, Eötvös művének gyarapítását és figyelemmel kísérését; ezt bizonyítja az is, hogy gyakran látogatták meg a magyar művelődés erdélyi központját: Trefort 1881-ben és 1884-ben, gr. Csáky Albin 1890-ben, Wlassics 1902-ben, Berzeviczy Albert 1904-ben, gr. Apponyi Albert 1907-ben és 1917-ben, gr. Zichy János 1910-ben és Jankovich Béla 1913-ban.

Az egyetem eredeti szervezeti szabályzata az ideiglenesség bélyegét viselte magán és hamarosan módosításra szorult. 1890-ben a szigorlati rendszer került átalakításra, 1892-ben új bölcsészdoktori szigorlati, 1900-ban új orvosszigorlati szabályzatot dolgoztak ki. Nagyobb arányú változást hozott az új tanulmányi, fegyelmi és leckeplézi-szabályzat is (1892). 1895 óta a nők előtt is megnyílt az egyetemi tanulás lehetősége. 1899-től kezdve honosodott meg az adjunktusi intézmény és rendeződött a tanügyi segédszemélyzet ügye. Azt a kívánságot, hogy a felekezeti

Az egyetem és a felekezeti főiskolák így gyümölcsöző együttműködést fejtettek ki. Az egyetem és a kereskedelmi akadémia kapcsolatának szabályozásával (1904) a kolozsvári főiskolai oktatás szerveinek összehangolása végleges kereteket kapott.

Itt kell szólnunk az egyetem kiegészítő intézményéről,

Báró Wlassics Gyula (forrás: <https://gallery.hungaricana.hu>)

a középiskolai tanárképzőről. Az egyetemet megalapító törvénycikk ennek felállítását is elrendelte, mégpedig a pesti intézet szabályzatának alapján. 1873. január 13-án a bölcsészeti és matematikai karok kiküldöttjei Szamosi Jánost választották meg igazgatónak s ugyanakkor megnyitották az első, előkészítő jellegű tanfolyamot. A rendszeres működés a következő, az 1873/74. tanévben kezdődött meg 16, egyenként 300 forint ösztöndíjat élvező rendes tanárjelölt-taggal. Ugyancsak 1873-ban alakult meg a kolozsvári országos középiskolai tanárvizsgáló bizottság Imre Sándor elnöke alatt. Első alelnöke Hóman Ottó volt. Mind a tanárképző

intézet, mind a tanárvizsgáló bizottság szabályzata az idők újabb követelményeihez képest többször módosult, de ez nem okozott törést a mindvégig igen szép eredményeket felmutató munkában.

1874-ben megnyílt az intézet könyvtára és olvasóterme is, az egyetemi tanároktól vezetett gyakorlatokat mindig nagy

⁴ Sub auspiciis regis (lat.): valamely egyetemi intézmény, mely szerint bizonyos végzett egyetemi hallgatókat, akik összes vizsgáikat és doktori szigorlataikat kitüntetéssel tették le, a király védnöksége mellett ünnepiesen felavatnak.

⁵ Kalazantinum: a piarista rend magyarországi rendtartományának hittudományi és tanárképző intézete, valamint növendékháza.

számú hallgatóság látogatta. A kolozsvári tanárképzőintézetnek eleinte szintén nagy küzdelmet kellett vívnia fennmaradásáért. A szakkörökben és a közvéleményben az a meggyőződés alakult ki, hogy Magyarországon elegendő egy (a pesti) tanárképzőintézet s a kolozsvári megszüntetését követelték. A vita nagy port vert fel és a napilapokat is foglalkoztatta, míg végül az 1874-ben kiszállt miniszteri vizsgálóbizottság meg nem állapította, hogy az intézet működése minden tekintetben megfelelő és megszüntetése a magyar oktatásügynek érzékeny veszteséget okozna. Annak ellenére, hogy anyagi nehézségek továbbra is fennállottak és gyakorlóiskolát 1918-ig nem kapott, a kolozsvári tanárképzőintézet évről évre kitűnően felkészült és helyüket mindig elismerten megálló tanárnemzedékeket bocsájtott útra. Így rövidesen nemcsak az erdélyrészi tanárság utánpótlását látta el, hanem az ország más vidékeire is juttatott kiváló tanügyi szakembereket. A kolozsvári tanárképző nevelő munkájának elismerése volt az a kinevezés is, mely egyik oszlopos tagját, Hóman Ottót a Budapest-vidéki tankerületi főigazgatói állásba szólította el.

26 tanára kapott meghívást budapesti tanszékre. A professzorok tudományos munkásságának méltatása nem tartozik előadásunk keretei közé, erről könyvünk más helyén történik méltó megemlékezés. De nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a nagyfontosságú szerepet, melyet az egyetem és tanárai Kolozsvár életében töltek be. Kolozsvár történelme folyamán mindig iskolaváros volt, nemcsak kereskedői és mesteremberei tették „kincses”-sé, hanem iskolái is, melyek századokon keresztül szellemi kincsekkel árasztották el egész Erdélyt. De az a halkszavú, előkelő Kolozsvár, melyben a szellem emberei foglalták el az első helyet, az egyetem megalapítása után született meg igazán.

Az ország második egyetemi városa sohasem volt „vidéki” város, a szó kisebbítő értelmében, szellemi téren mindig fővárosnak tudta és tartotta magát. A legnagyobb magyar színészeket nevelő kolozsvári magyar színház, a magyar egyházak évszázadokra visszanyúló iskolái, az Erdélyi Múzeum gazdag gyűjteményei, a város társadalmának pezsgő kulturális élete már az egyetem létrejötte előtt megteremtették

Az ország második egyetemi városa sohasem volt „vidéki” város, a szó kisebbítő értelmében, szellemi téren mindig fővárosnak tudta és tartotta magát

Az egyetem fejlődését és tudományos munkáját mi sem jellemzi jobban, mint a tanszékek egyre szaporodó száma és tanárainak a magyar szellemi életben oly jóhangzású neve. Rajtuk kívül címzetes nyilvános rendkívüli tanárok, magántanárok és előadók szintén szép számmal vettek részt az egyetem oktató és tudományos munkájában. A kolozsvári egyetem 1872 és 1919 között 149 magántanárt képesített, ezek közül 23 az egyetem rendes tanára lett, további 9 magántanár pedig az 1940-ben hazatérő egyetemen kapott tanszéket (Balás Elemér, Buza László, Dávid Lajos, Gelei József, Gyergyay Árpád, Sz. Nagy Gyula, Roska Márton, Szentpétery Zsigmond és Varga Béla). A hazatért egyetem tanárai közt egyébként többen vannak, akik doktori címüket a régi egyetemen szerezték. Talán említeni sem kell, hogy a kolozsvári egyetem doktorai és magántanárai közül sokan az egyetem szegedi évei alatt Szegeden és az ország többi egyetemén jutottak katedrához. Az egyetem 1919 előtti tanárai közül egyébként csak kettő (Bartók György és Györfly István) tért vissza tanárként az ősi székhelyre. A kolozsvári egyetem első 45 esztendeje tehát a tanári kar önutánpótlása szempontjából sem volt eredménytelen, tudományos színvonalát pedig jellemzi, hogy ez idő alatt

azt a légkört, melyben az egyetem és professzorai hamarosan megtalálták helyüket. A város életében az egyetem kezdettől fogva központi fontosságú tényező lett. Évnyitóit, évzáróit, doktoravatásait, ünnepségeit, melyeket eleinte a Vigadó történelmi nevezetességű nagytermében, majd az új épület aulájában tartottak, a kolozsvári közönség a maga ünnepének is tartotta s mint ilyen vett részt rajtuk. Hogy az egyetem mennyire összeforrott a város társadalmával, azt legjobban a magánosok által felajánlott ösztöndíjak és alapítványok szép száma mutatja. A tanárok mint városatyák, mint egyesületek vezetői és szervezői, mint a Múzeum Egyesület tagjai és állandó előadói s nem utolsósorban mint a társadalmi élet hangadó tényezői eleven hatóerőként működtek közre Kolozsvár századvégi felemelkedésében és országos jóhíre megalapításában. Az a nemzedék, amelyik még az utolsó világháború előtti Kolozsvár feledhetetlen hangulatának és képének emléket őrzi, sohasem halványuló emlékezetében fogja tartani azt az egyetemi város hivatásához és szelleméhez igazán méltó, példamutató lelki egységet, mely a szellem embereit a város társadalmával és évszázados hagyományokra figyelmeztető patinás falaival egybekapcsolta.

Az egyetem élénken részt vett a nemzetközi tudományos életben is. A kapcsolatok felvételében a padovai egyetem állt első helyen. Ez a nagymúltú intézmény, melynek falai között a kolozsvári egyetem történetében feledhetetlen emlékű Báthory István fejedelmén kívül annyi kiváló erdélyi magyar tudós tanult, elsőnek üdvözölte az újonnan alapított egyetemet. A leydeni, bolognai, lillei, glasgowi, sydneyi, newhaveni, osloi, dorpati, berlini, boroszlói, lemergi, athéni, groningeni egyetemek jubiláris ünnepségein viszont a kolozsvári egyetem képviseltette magát vagy küldött üdvözlőlevelet. Az egyetem kiküldöttei számos tudományos kongresszuson vettek részt, így Cambridge-ben (2 ízben), Kairóban, Hamburgban, Madridban, Lüttichben, Athénben, Boroszlóban, Berlinben, Lisszabonban, Stockholmban, Brüsszelben (2 ízben), Párizsban (2 ízben), Nápolyban (2 ízben), Bécsben (2 ízben), Londonban (2 ízben), Prágában, Genfben, Rómában (3 ízben) és Hágában. Részt vett az egyetem a madridi (1897) és drezdai (1911) tudományos kiállításokon, továbbá a párizsi világkiállításon (1900), ahol 10 intézete kitüntetések is nyert. Saját székhelyén 1909-ben a nemzetközi orvoskongresszust, 1913-ban pedig a lengyel tudományos akadémia egy bizottságát látta vendégül. Különösen meleg fogadtatásban részesültek a kolozsvári egyetem kiküldöttei Paulus Diaconus történetíró cividalei emlékünnepe, ahol az első felszólalás joga Márki Sándornak jutott (1899) és a dorpati egyetem 100 éves jubileumán, ahol Posta Béla üdvözlő szavait megkapó lelkesedéssel viszonozták (1902).

Magától értetődik, hogy a hazai tudományos- és közélet minden fontosabb megmozdulásán képviseltette magát az egyetem, a tudományos kongresszusokon, kiállításokon éppen úgy, mint nagy ünnepi alkalmakkor, többek közt a millenáris kiállításon is. A nemzet nagyjait az egyetem a maga körében is megünnepelte s a tanárok és a hallgató-ifjúság élénken belekapcsolódtak Kolozsvár szellemi és társadalmi életébe. Az egyetem külső kapcsolatainak támogatását szolgálta a University Extension (szabadegyetem) intézményének bevezetése (1898) és a tiszteletbeli doktorok választása.

A magyar és külföldi közélet és tudomány nagyságai közül többek közt gr. Csáky Albin és gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterek, II. Vilmos német császár, id. és ifj. József kir. hercegek, Arz Arthur tábornok, P. Viliari olasz történetíró, H. Poincaré francia természettudós, Müller Frigyes erdélyi szász püspök, továbbá Gyulai Pál (az egyetem első

díszdoktora), gr. Kuun Géza, Szilágyi Sándor, Szilády Áron, Thaly Kálmán, Thorma Zsófia, Kővári László tudósok és Fadrusz János, Hubay Jenő, Benczur Gyula művészek nyerték el az egyetem tiszteletbeli doktori címét.

Ami a hallgatókat illeti, számukról, tanulmányi eredményeikről és életükről tájékoztatást adnak a következő adatok. A hallgatók számaránya az egyetem első nyugodtabb négy évtizedében a következőképpen alakult:

Tanév (I. félév)	Jog	Orvosi	Bölcsé- szet	Mate- matikai	Gyógy- szerész	Össze- sen
1872/73	173	27	2132		5	258
1882/83	227	93	71	39	26	456
1892/93	299	152	80	38	55	624
1902/03	1181	134	254	124	61	1754
1912/13	1467	491	156	92	107	2343

Negyven év alatt tehát több mint nyolcszorosára emelkedett a beiratkozottak száma. A szaporulat különösen a jogi karon feltűnő, ahol azonban a színvonal csökkenésével járt együtt. 1899 és 1909 közt a rektorok többszörösen panaszkodtak beszámolóikban a jogi kar hallgatóinak pontatlan óralátogatására, hiányos készségére s arra a mindinkább elharapódzó felfogásra, mely szerint az egyetemről az ifjak nem tudást, hanem kenyérkereső pályát biztosító diplomát várnak. Apáthy rektor egyenesen a címkórság járványos kitérésének nevezte 1903-ban a legutóbb kiadott jogi és államtudományi doktori oklevelek magas számát (681 az egyetemen azévkben kiadott összesen 718 oklevél közül!), de tiltakozott az ellen, hogy a budapesti egyetem rektora a kolozsvári egyetemet nyilvánosan „távol keleten vígan működő diplomagyár”-nak nevezte. Valóban ez a jelenség nem korlátozódott egyedül a kolozsvári egyetemre, sőt még Magyarországra sem, általános társadalmi okai voltak és a kolozsvári tanári kar öntudatosan, bár hiába küzdött ellene. Jogi oktatásunk betegsége máig is tart és az illetékeseknek napjainkban is egyik legfőbb gondja. Hamis képet nyernénk a kolozsvári egyetem tudományos munkájának értékéről, ha csak a fentiekből ítélünk meg s nem vennők figyelembe azt, hogy például 1896 óta 28 királygyűrűs doktoravatás történt kebelében s a kitüntetett ifjak közül többen éppen a jogi kar végzett hallgatói voltak. 1872 és 1912 közt 2155 pályatételből 835 tételre 1105 hall-

Gróf Apponyi Albert

gató nyújtott be pályaművet s közülük 945 nyert jutalmat, ami szintén a tudományos érdeklődés elevenségét bizonyítja. Komoly készültséget árul el az 540 nyomtatott bölcsészdiszsertáció is (ezek közt 184 matematikai és természettudományi), melyekből 40 történelmi, 28 magyar nyelvi és irodalmi, 19 geológiai és 17 más tárgyú Erdély szűkebb, sajátos kérdéseivel foglalkozik, ezzel is áldozva az egyetemet elszállásoló és fönttartó erdélyi földnek és szellemnek. Nem érdektelen tudni azt sem, hogy 18 értekezés a román nyelv és irodalom köréből készült, a német hallgatók pedig ugyancsak saját népük kérdéseivel foglalkozhattak értekezéseikben, az egyetem tehát nem hanyagolta el az együttélő népek műveltségét sem. Végül, ha végignézzük a 40 év alatt kikerült mintegy tízezer doktor névsorát, a magyar, román és erdélyi német közélet számos kiválóságának nevét találjuk meg benne, bizonyosságul annak, hogy a kolozsvári egyetem valóban az erdélyi népek nevelőiskolája volt és megvalósította azt a szép munkatervet, melyet Imre Sándor adott meg a tanárok eskütetele napján.

megindított és 70 000 koronát eredményező gyűjtése tette lehetővé. A Mensa 1903-ban egyetemi kezelésbe került, szép palotája 1910-ben készült el. A szegény szorgalmas diákok tanulási lehetőségeit 1918-ban már 35 alapítvány biztosította. Nem hiányozhatik előadásunkból annak említése sem, hogy a kolozsvári egyetemi ifjúság 1897-ben Kolozsvári Egyetemi Lapok címen folyóiratot indított és 1905-ben, majd 1910-ben vendégül látta az országos ifjúsági kongresszust.

Nagyobb politikai izgalmak a háborúig csak négy ízben zavarták meg a diákság életét. Először 1880. november 13-án szerepelt politikai téren a kolozsvári egyetemi hallgatóság, mikor Bartha Miklóst, a népszerű hírlapírót az egyéves önkéntesek érdekében írt cikke miatt két katonatiszt megvádolta. A diákok megkergették a tisztet, az őrzáratokkal dacolva másnap is tüntettek, harmadnap pedig zászlók alatt vonultak fel a népgyűlésre. Miután azonban a miniszterelnök megígérte a sérelem jóvátételét és maga a király is sajnálatát fejezte ki az események felett, az ifjúság megnyugodott. A rek-

A kolozsvári diákélet mozgalmas volt,
hiszen 1872 és 1919 közt a hallgatók összes száma
a negyvenezeret is meghaladta,
de politikai szenvedélyek ritkán kavarták fel

A kolozsvári diákélet mozgalmas volt, hiszen 1872 és 1919 közt a hallgatók összes száma a negyvenezeret is meghaladta, de politikai szenvedélyek ritkán kavarták fel. Kezdetől fogva az Egyetemi Ifjúsági Körön (1874) kívül az egyes karok hallgatói külön segítőegyesületekbe szervezkedtek; így alakultak meg sorban a Gyógyszerészetanhallgatók Segítő és Önképző Egyesülete (1872), a Joghallgatók Segítő Egyesülete (1873), a Középiskolai Tanárjelöltek Segítő Egyesülete (1881) és az Orvostanhallgatók Segítő és Önképző Egyesülete (1887); ezeknek keretében a diáksegélyezésen kívül gyakran eredményes tudományos önképző munka is folyt. 1902-ben létesült a Kolozsvári Egyetemi Athletikai Club (KEAC), mely rövidesen az ország legjelentősebb sportegyesületei közé emelkedett, 1906-ban a Kolozsvári Egyetemi Gyorsíró Egyesület, majd 1908-ban a Kolozsvári Egyetemi Énekkar. Legszebb alkotása a kolozsvári egyetemi ifjúságnak a Mensa Academica (bennlakás és étkező), melynek alapjait 1889-ben özv. Peille Istvánnak férje emlékére tett nemeslelkű alapítványa (20 000 korona) vetette meg, de melynek létrejöttét a hallgatóságnak Krenner Miklós tanárjelölt vezetésével

tor beszámolójában megdicsérte önérzetes és fegyelmezett magatartásukat. 1884. május 14-én a román hallgatók „Julia” önképző egyesülete ellen tüntetett a magyar diákság, mivel az egyesület nem egyetemi polgárokat is felvett tagjai közé és állandóan támadta a magyarságot. Az ügy országos visszhangot keltett, de az egyesület betiltása és Szilasy Gergely professzor nyugdíjaztatása hamarosan lecsillapította a kedélyeket. Súlyosabb természetű zavargásokat okozott 1889. március 26-án a véderőtörvényjavaslat megszavazása; a javaslat az önkénteseket eltiltotta az egyetem látogatásától. A diákok eltávolították Tisza Kálmán miniszterelnök képét az egyetemi kör helyiségéből és bevették a főkapitány ablakait. A tüntetőket öt század katona szórta szét. Az utolsó hasonló esemény a nevezetes román Memorandum- és Replica-pörök tárgyalásai alkalmával (1892–94) zajlott le, midőn az egyetemi tanács román nemzetiségű hallgatókat vont fegyelmi eljárás alá nemzetiségi izgatás miatt. Az eljárást azonban br. Eötvös Loránd vallás- és közoktatásügyi miniszter, atyja türelmes és emelkedett szelleméhez híven, megszüntette. Ettől kezdve a háborúig komolyabb incidens nem hátráltatta az egyetemi munkát.

A háború nagy változásokat hozott az egyetem életébe. Már az 1914. évi július 31-iki általános mozgósítás fegyverbe szólított 800 hallgatót az egyetemi alkalmazottak nagy részével együtt. Az egyetemnek is áldozatokat kellett hoznia, a tanárok fizetésük 3%-át ajánlották fel a behívottak családjainak segélyezésére s az általános takarékoságból is kivette részét az egyetem, az 1914/15. tanév végén az eddigi hiányokkal elmentésben 38 000 koronát visszafizetett az állampénztárba. A klinikákat nemsokára megtöltötték a betegek és sebesültek, a professzorok, a katonáskodó segédszemélyzet munkáját is végezve, éjt-napot egybetéve ápolták őket. Szabó Dénes tanár önkéntes ápolócsapatot szervezett a növekvő feladatok teljesítésére. A többi karok professzorai más módokat találtak a társadalmi munkában való részvételre, a bölcsészeti kar tanárai például ingyenesen látták el a református kollégium hadbavonult tanárainak óráit, nem idegenkedve a középiskolai tanítástól, csak hogy a nevelőmunka félbe ne szakadjon.

te dimicandum”⁶. A hallgatóság száma megfogyatkozott, az 1916/17. tanévre már csak 420-an (112 nő) iratkoztak be s ha a következő két évben nőtt is a számuk, az igazi tudományos munkát ez a szaporulat nem segítette elő, mert a hallgatók nagyrésze rövid időre, szigorlatai letétele céljából szabadságot katoná volt, egyik-másik soha nem is vehette hasznát ennek az egyetemi kirándulásnak, mert fiatal életét nemsokára elsodorta a háború. A kevésszámú rendes hallgatóság azonban, bár az egyetemi épületek egy részét katonai célokra foglalták le, a megnehezedett viszonyok közt is komoly munkát végzett s az összeszorultság meghittebbé tette a viszonyt tanár és tanítvány között.

Az utolsó, 1918/19. év politikai zavarai még ezt a szerényebb munkásságot is megbénították. A köztársasági kormány elrendelte, hogy az egyetem címéből Ferenc József nevét, épületéből a király képét és szobrát, címeréből a szent koronát el kell távolítani; e rendeletet az egyetem csak részben

A román megszállás (1918. december 24.) első pillanattól kezdve bomlásnak indította az egyetem életét. A tanárok üldöztetésnek, házkutatásoknak voltak kitéve, többet közülük túszként fogva tartottak, súlyos pénzbüntetések róttak ki rájuk stb.

Az évnyitó és évzáró ünnepek hivalkodásmentesen, minden külsőség nélkül zajlottak le. „Hogyan öltünk díszruhát – mondta Márki Sándor rektor az 1914/15. év bezárása alkalmával –, miért kössünk díszkardot akkor, mikor fiaink, tanítványaink sáros vagy poros, szétszakadozott vagy véres ruhában rohannak előre, mind előbbre s fegyvereik éle kicsorbul az ellenséggel folytatott ádáz küzdelemben? Csöndes, nyugodt munkáért ünnepies módon hogyan osztogassunk mi pályadíjakat akkor, mikor tőlünk messze-messze, a Kárpátokban, az Alpokon, a Dunán és az Adriai-tengeren is túl vitézségi érmet, érdemrendet, altiszti vagy tiszti csillagot egy-egy ifjú élet kockáztatásáért, vagy magáért az életért osztogatnak?” Az egyetem évkönyvei (Acta) megszűnésükig 3661 bevonult és 193 hősi halált halt diákról számolnak be; így teljesítették az ifjak Bethlen Gábor jelmondatának parancsát: „arte et mar-

hajtotta végre, azt a felhatalmazást pedig, mely megengedte az egyetem tanárainak, hogy a közelgő román uralomnak esküt tegyenek, a tanács egyenesen visszautasította, ugyanígy nem ismerte el a kommunista kormányt, miáltal az ország központjával minden összeköttetés megszakadt és az elkövetkező nehéz időket az egyetemnek egyedül kellett végigküzdenie.

A román megszállás első pillanattól kezdve (1918. december 24.) bomlásnak indította az egyetem életét. A tanárok üldöztetésnek, házkutatásoknak voltak kitéve, többet közülük túszként fogva tartottak, súlyos pénzbüntetések róttak ki rájuk stb. Ennek ellenére kitartottak és a második félévre 2570 hallgató iratkozott be, 83%-ban magyarok. A helyzet mindinkább tűrhetetlenné vált, 1919. január 24-én véres összetűzés történt a hallgatók és a megszálló hadsereg közt; ennek halálos áldozatai is voltak. Az egyetemi tanács min-

⁶ „Tudománnyal és fegyverrel kell küzdeni” vagy „Művészettel és fegyverrel kell küzdeni”. Ez a jelmondat Bethlen Gábor erdélyi fejedelem címerén is szerepel: a tudás és a harci erény együttes fontosságát hangsúlyozza.

den fenyegetés és veszély ellenére is a végsőig következetes maradt, a rektor megtagadta a szabályok értelmében, hogy a román diákok román nyelven hirdessenek gyűlést az egyetemen és nem engedélyezte a külön román egyetemi kört sem. Még megválasztották a következő évi tanácsot (rektornak Kolosváry Bálintot), de már május 12-én, miután a tanárok ismételt megtagadták az eskütételt (melynek követelésére a román megszálló hatalomnak akkor valóban nem is volt joga), egy román bizottság, melynek tagjai közt az egyetemnek egy magántanára és több volt tanítványa szerepelt, erőszakkal birtokba vette az egyetemet, csak az aznapra kitűzött doktoravatást engedve még megtartani. A rektornak az utolsó felavatott ifjakhoz intézett profétikus szavai zárták be az egyetem első kolozsvári korszakát: „Az igazság a mi felszabadítónk, a mi feltámadásunk biztos záloga”.

A tanárok egy része Budapestre távozott és ott tartotta fenn az egyetem folytonosságát, míg az Szegeden állandóbb otthonra nem talált. A Kolozsvárt maradt tanárok azonban ragaszkodtak ahhoz, hogy az ősi székhelyen ne szűnjék meg a magyar egyetemi élet s mindent elkövettek az egyetem feltámasztására. Réz Mihály professzor vetette fel az 1920. április

17-én tartott tanácsülésben azt a gondolatot, hogy az erdélyi magyar felekezetek közös erővel állítsanak fel egy felekezetközi tudományegyetemet a Ferenc József tudományegyetem tanárainak bevonásával. A jellemzően erdélyi gondolat kedvező fogadtatásra talált és a felekezetek közös tanácsa 1920. június 21-én ki is mondta az egyetem megalapítását; a közös szándékot a három püspök azonnal tudomására hozta a román közoktatási miniszternek. A román közvélemény a tervet természetesen ellenezte és legfeljebb úgy vélte megvalósíthatónak, ha a magyar egyetem valamelyik vidéki városba költözik, erre azonban magyar oldalon nem mutatkozott hajlandóság. Az eredménytelen vitában eltelt a tanév, s mikor Nagy Károly református püspök látta a helyzet reménytelenségét, meghívta a bölcsészeti és matematikai kar még ottlevő professzorait az új életre hívott református tanárképzőintézethez tanárnak. Az egyetemnek ez az utóélete egyetlen tanévig tartott, a református tanárképző 1920/21-ben működött 36 tanárral és 198 hallgatóval, 1921 szeptemberében a román kormány betiltotta. A kolozsvári magyar egyetemi oktatás ezzel két évtizedre megszűnt.

CONSUMMATUM EST. Kacziány Ödön rajza. (Vasárnapi Ujság, 1906. ápr. 15.)